

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

TRANSCHEGARAVIY GIDRORESURLARDAN BARQAROR FOYDALANISHNING
SIYOSIY-HUQUQIY MEKANIZMLARI VA ULARNING FALSAFIY-MA'NAVIY ASOSLARI

2-IYUN
2026-YIL

Qo'qon shahri,
Qo'qon davlat universiteti

Xalqaro
miqyosda

TRANSCHEGARAVIY SUV MASALALARINING FALSAFIY-MA'NAVIY TALQINI

Oripov Elyor Shavkatovich

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qo'qon davlat universiteti

Oripovev1982@gmail.com

Annotatsiya. Transchegaraviy suv masalalari nafaqat siyosiy va iqtisodiy, balki chuqur falsafiy va ma'naviy ahamiyatga ega. Suv insoniyatning omon qolishi, madaniy o'zlik va ekologik muvozanat ramzi sifatida ko'riladi. Ushbu maqolada suvning transchegaraviy tabiati orqali inson tabiati, adolat tushunchasi, mas'uliyat va ma'naviy birlashuv masalalari tahlil qilinadi. Markaziy Osiyodagi Orol dengizi fojiasi misolida suvning "umuminsoniy meros" sifatidagi ma'naviy talqini va etik yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Natijada, suv boshqaruvi faqat texnik masala emas, balki insoniylik va kelajak avlodlar oldidagi ma'naviy sinov ekanligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: transchegaraviy suv resurslari, suv etikasi, falsafiy talqin, ma'naviy qadriyatlar, insoniylik, Orol dengizi, Markaziy Osiyo, ekologik adolat, kelajak avlodlar mas'uliyati.

Abstract. Transboundary water issues are not only political and economic, but also hold profound philosophical and spiritual significance. Water is regarded as a symbol of humanity's survival, cultural identity, and ecological balance. This article analyzes questions of human nature, the concept of justice, responsibility, and spiritual unity through the transboundary nature of water. Using the example of the Aral Sea disaster in Central Asia, the spiritual interpretation of water as a "common human heritage" and ethical approaches are examined. As a result, it is emphasized that water management is not merely a technical issue, but a spiritual test of humanity and responsibility toward future generations.

Keywords: transboundary water resources, water ethics, philosophical interpretation, spiritual values, humanity, Aral Sea, Central Asia, ecological justice, responsibility to future generations.

Аннотация. Трансграничные водные проблемы имеют не только политическое и экономическое, но и глубокое философское и духовное значение. Вода рассматривается как символ выживания человечества, культурной идентичности и экологического баланса. В данной статье через трансграничную природу воды анализируются вопросы человеческой природы, концепции справедливости, ответственности и духовного единства. На примере трагедии Аральского моря в Центральной Азии рассматривается духовное толкование воды как «общечеловеческого наследия» и этические подходы. В итоге подчеркивается, что управление водными ресурсами — это не только техническая задача, но и духовное испытание человечности и ответственности перед будущими поколениями.

Ключевые слова: трансграничные водные ресурсы, водная этика, философское толкование, духовные ценности, человечность, Аральское море, Центральная Азия, экологическая справедливость, ответственность перед будущими поколениями

Kirish. Ma'lumki, transchegaraviy suv resurslari (daryolar, ko'llar va suv osti qatlamlari bir necha davlat hududidan o'tishi) insoniyatning eng qadimiy va dolzarb muammolaridan biridir. Jahonning 60% ga yaqin chuchuk suv oqimi transchegaraviy xususiyatga ega bo'lib, 153 ta davlat kamida bitta shunday havzada joylashgan. Bu holat nafaqat suv taqsimoti, balki suvning ma'naviy va falsafiy mazmunini ham dolzarblashtiradi.

Falsafiy jihatdan suv Heraklitning "hamma narsa oqadi" tamoyilini eslatadi: suv doimiy o'zgarish va oqim ramzi bo'lib, chegaralarni inkor etadi. Ma'naviy talqinda esa suv ko'pincha tozalik, hayot va ilohiy ne'mat sifatida qaraladi — ko'plab din va madaniyatlarda (Islomda tahorat, hinduizmga Ganga, xristianlikda suvga cho'mdirish) muqaddas hisoblanadi. Transchegaraviy kontekstda bu talqin yanada chuqurlashadi: suv bir davlatning mulki emas, balki umuminsoniy va ekologik tizimning bir qismi sifatida ko'rilishi kerak.

Transchegaraviy suvning falsafiy asoslari

Falsafada suv masalasi adolat, huquq va mas'uliyat tushunchalari bilan bog'liq. John Rawlsning "adolat nazariyasi" yoki Amartya Senning "qobiliyat yondashuvi" nuqtai nazaridan transchegaraviy suv taqsimoti "eng zaif" tomonlar (quyi oqim davlatlari, mahalliy jamoalar, kelajak avlodlar) manfaatlarini hisobga olishni talab qiladi.

Suv etikasi sohasida quyidagi tamoyillar muhim:

- **Birgalikdagi mas'uliyat:** Yuqori va quyi oqim davlatlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik. Har bir harakat boshqa tomonda ta'sir qiladi — bu ekologik va ma'naviy "yuqori-quyi oqim" tamoyili.
- **Tabiat huquqlari:** Suv faqat inson resursi emas. Ba'zi madaniyatlarda (masalan, Maori xalqida Whanganui daryosi "yuridik shaxs" deb tan olingan) suv o'zi huquqlarga ega bo'ladi. Bu antropotsentrizmdan ekotsentrizmga o'tishni bildiradi.
- **Kelajak avlodlar oldidagi majburiyat:** Hans Jonasning "mas'uliyat etikasi" bo'yicha hozirgi avlod kelajakdagi insoniylikni saqlash uchun harakat qilishi shart.

Ma'naviy jihatdan suv "insoniyatning umumiy merosi" sifatida talqin qilinadi. Bu talqin suvni tovar emas, balki ma'naviy va ekzistensial qiymat deb ko'radi. Ko'plab tubjoy xalqlar suvni "Pachamama" (ona tabiat) ning bir qismi deb biladi va uni muqaddas deb hisoblaydi. Bu yondashuv transchegaraviy muzokaralarda "men"dan "biz"ga o'tishni ta'minlaydi.

Markaziy Osiyo misoli: Orol dengizi fojiasi

Orol dengizi havzasi transchegaraviy suv masalalarining eng yorqin va fojiali namunasi hisoblanadi. Sovet davrida Amudaryo va Sirdaryo suvlarining paxta yetishtirish uchun haddan tashqari olinishi Orol dengizining qisqarishiga olib keldi — bu inson faoliyatining ekologik oqibatlaridan biri. Natijada millionlab odamlar sog'lig'i yomonlashdi, baliqchilik yo'qoldi, chang bo'ronlari paydo bo'ldi va mintaqaviy beqarorlik kuchaydi.

Falsafiy-ma'naviy talqinda Orol fojiasi quyidagilarni ko'rsatadi:

- **Inson tabiati va ortiqcha mag'rurlik:** Inson tabiatni o'z manfaati uchun cheksiz o'zgartirishga urinishi insoniylikni yo'qotishga olib keladi. Bu Rene Dekart yoki D.Bekonning "tabiatni zabt etish" falsafasining salbiy natijasi.

- **Adolat va tengsizlik:** Yuqori oqimdagi suv omborlari va quyi oqimdagi qurg'oqchilik o'rtasidagi nomutanosiblik ijtimoiy adolatsizlikni yaratadi. Bu nafaqat davlatlar, balki avlodlar o'rtasidagi adolatsizlikdir.

- **Ma'naviy yo'qotish:** Suvning qurishi mahalliy aholi uchun nafaqat iqtisodiy, balki madaniy va ruhiy falokatdir. Suvsizlik inson o'zligini yo'qotishga olib keladi, chunki ko'plab madaniyatlarda suv hayot va ruh ramzi.

Shu bilan birga, Orol misoli umid ham beradi: mintaqaviy hamkorlik (IFAS, DSXMK kabi tuzilmalar) orqali transchegaraviy muammolarni hal qilish mumkin. Bu hamkorlik ma'naviy jihatdan "birgalikda saqlash" tamoyiliga asoslanishi kerak.

Xulosa va takliflar

Transchegaraviy suv masalalarining falsafiy-ma'naviy talqini suvni texnik resurs emas, balki insoniylikning asosiy qismi sifatida ko'rishni talab qiladi. Suv chegaralarni oshib o'tadi, shuning uchun uni boshqarish ham chegarasiz etika va ma'naviy mas'uliyatni talab qiladi.

Amaliy takliflar:

- Suv diplomatiyasida ma'naviy va madaniy qiymatlarni hisobga olish;
- Xalqaro huquqda "suvning huquqlari" tamoyilini rivojlantirish;
- Ta'lim va ommaviy ongda suvni muqaddas ne'mat sifatida tarbiyalash;
- AI va texnologiyalarni (masalan, suv monitoringi) etik va insonparvarlik tamoyillari asosida qo'llash.

Faqat shunday yondashuv orqali transchegaraviy suv masalalari nafaqat mojaroga, balki insoniyatning ma'naviy birlashuviga xizmat qiladi. Suv — bizning umumiy kelajagimiz ramzi. Uni saqlash — insoniylikni saqlashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Janusz-Pawletta, B. Transboundary Water Management in Central Asia. Asie Centrale. 2015
2. Loodin, N. Will Islamic Water Management Principles Be Included... Water, 14(1), 67. 2021.
3. Dukhovny, V.A. & Schutter, J. Water in Central Asia: Past, Present, Future. Taylor & Francis. 2011
4. Rawls, J. A Theory of Justice. Harvard University Press. 1971
5. Jonas, H. The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age. 1984